

Seitmann Rezső: Az orosz agrárreform*

Az orosz agrárreform korunk legnagyobb szabású közgazdaságiténye, melynek megértésénél azonban a történelmi előzményekre vagyunk utalva. Tulajdonképpen a reform nem más, mint a különbözőképpen megkötött orosz földbirtok teljes felszabadítása s felaprózása, illetve összekapcsolása apró, de szabad birtokokká. A mai helyzet megértéséhez az agrártörténelmi előzményekre vagyunk utalva.

Oroszország egész 1861-ig a rendes középkori értelemben vett jobbágyország korát élte; csupán az északi és legdélibb részen voltak parasztbirtokok**, a többi részén mindenütt csak a nagybirtok létezett, beleértve Lengyelországot és Litvániát is. A nagybirtoknak — bár formailag nem különbözött egymástól — három csoportját lehet megkülönböztetni, ú. m.: a koronabirtokokat vagyis állami birtokokat, melyek tulajdonképpen a cáré voltak, az ú. n. apanagebirtokokat, mely a cári család tulajdonát képezték s a nemesség nagybirtokát, másképp földesúri birtokokat, mely utóbbiak Seignobos szerint*** százezer nemesi család közt oszlottak meg. A nagybirtok eme formái vagy inkább fajai egész napjainkig fennállottak Oroszországban, ami már magábanvéve is bizonyítja a középeurópaiától

* Az orosz agrárreform ismertetésénél főleg két nagyszabású művet tartottunk szem előtt; ezek: W. B. Preyer (freiburgi egyet., tanár) *Die russische Agrarreform* c. (Gustav Fischer, Jena 1913. XIV —415 l.) és K. A. Wieth-Knudsen (a római internacionális mezőgazdasági intézet főnökének) műve: *Bauernfrage und Agrarreform in Russland*. Unter besonderer Berücksichtigung der nach dem Ukas vom 9. November 1906 und dem Gesetz vom 29. Mai 1911 eingeleiteten Auflösung des „Mirs“ und Auseinandersetzung der bäuerlichen Landanteile. (Verlag von Duncker u. Humblot, München und Leipzig 1913.) — A két teljesen eredeti forrástanulmányon alapuló munka egymástól függetlenül jött létre, egymásra való hivatkozás nélkül. Mindkettő közli a tárgyra vonatkozó teljes irodalmat.

** Önnálló telepések Dél-Oroszországban, főleg kozákok.

*** Ch. Seignobos: *Politische Geschichte des modernen Europa*. (Leipzig 1910. Verlag v. Dr. W. Klinkhardt, német ford.). Az előzményekről kitűnő képet nyújt még a *Hwb. der Staatswissenschaften, Bauernbefreiung és Feldgemeinschaft* c. fejezete (Simklowitstól), valamint a *Staatslexikon* is.

eltérő fejlődést. Még inkább mutatja ezt a parasztság állapota. A paraszt vagy jobbágy 1861-ig röghöz kötött volt, sőt — mint látni fogjuk — tulajdonképpen azontúl is, egész napjainkig az orosz parasztság helyzete nem sokban különbözött a felszabadulás kora előtti európai jobbágyságétól. Mielőtt azonban a parasztság helyzetének s a paraszti birtokok kialakulásának vizsgálására rátérnénk, meg kell említenünk az orosz agrártörténelem több fontos eseményét: először az 1857. évet, midőn II. Sándor cár a jobbágyok felszabadítására irányuló reformot megindítja; másodszer az 1861. manifesztumot, mely a földesúri birtokokon élő jobbágyságot felszabadítja, miáltal létrejött a mezei proletariátus, de nem úgy, mint Közép-Európában a jobbágyfelszabadítás után, mert meg kell jegyeznünk, hogy az 1861. manifesztum csak személyében szabadította fel a jobbágyságot, a föld továbbra is a földesúré maradt s a parasztnak csupán haszonélvezeti joga volt, melynek ellenében terménnyel és haszonbérrel tartozott továbbra is a földesúrnak, vagyis e reform által a szabad parasztság létrejötte még nem történhetett meg. A harmadik fontos történelmi előzmény az 1863. rendelet, mely a felszabadított parasztságnak földet juttat, értékének 49 évre való törlesztése mellett. Ezeknek magyarázatául már most szolgáljon annyi, hogy miután a nemesség és a parasztság egyformán jogot formált a földre, a parasztságot az állam megváltotta a fizetés azonnali kötelezettsége alól, oly módon, hogy a nemességnek birtokrészükről való lemondása fejében két és fél milliárd rubel lett kiutalva, amely összeget a parasztság 49 év alatt tartozott az államnak törleszteni.

Csupán ezeknek előrebocsátása mellett térhetünk át az orosz parasztság és parasztbirtok, valamint az annak teljes újjáalkotásán fáradozó, 1906-tól kezdődő, de még be nem fejezett nagy állami művelet vizolására, az orosz agrárreform ismertetésére.

Az orosz agrárreform tulajdonképpen a jobbágyfelszabadítás befejezése modern közgazdasági értelemben. Ennek magyarázata az, hogy Oroszországban a földközösség egy sajátos formája úgy a hűbériség idején, mint később, egész napjainkig fenmaradt. A földközösségnek ez a különös formája az ú. n. *mir*, melynek fogalma egész a legutóbbi időkig sok vitás nézetre adott alkalmat. A *mir* orosz szó tulajdonképpen községet jelent, de a földközösséget is ezzel a névvel jelölik több évszázad óta. S mégis a *mir* nem földközösséget jelent, hanem faluközösséget. Ebben azután benne van a magyarázata is a *mir*nek, amely tehát nem lehet az ősi kommunizmus maradványa, mint azt régebben vallották.* Először Haxthausen fedezte

* A *Huszadik Század* márciusi számában Erdélyi Viktor ennek — csodálatosképpen — az ellenkezőjét látszik hinni, amikor a 117. oldalon így ír: „Akkoriban még nem tudták, hogy a *mir* kezdetleges termelési forma, amely korántsem orosz specialitás.” Mint látjuk a *mir* éppen nem az ősi termelési formával azonos üzemforma, csupán régebben hitték így, vagy akarták és akarják hinni ma is az orosz konzervatívok közül némelyek, akik büszkék annak fenmaradására. Az, hogy a legújabb korig megmaradhatott ezen intézmény, epén úgy orosz specialitás, mint maga az egész *mir*-rendszer, mely mint látni fogjuk nincs összefüggésben az ősi kommunizmussal, ellenben állami intézmény és így is orosz specialitás, mely másutt tényleg nem mutatható ki.

fel és ismertette a mirt, melyet ő még úgy fogott fel, mint az ősi kommunizmus maradványát s még Engels is ilyen értelemben beszél róla a *Kommunista manifestum* előszavában. Haxthausen ugyanis nem tudhatott rájönni a mir keletkezésének idejére és ősi intézménynek tartotta azt, amely szerinte úgy jött létre, hogy a szlávoknál már az ősidőkben a családi közösség kiterjedt az egész falura, mely ily módon egy nagy családot alkotott. Egy orosz tudós, Tsitserin tovább megy egy lépéssel s szerinte a mirnek az ősi kommunizmushoz semmi köze, mert annak maradványait már a középkorban elpusztították a beözönlő warágek, úgy hogy az csupán egy szükségszerű következménye volt a jobbágyság létrejöttének. Tsitserin teoriája közel jár az igazsághoz, s onnan indult ki az orosz földközösség legnagyobb kutatója Wl. Simkhowits washingtoni egyetemi tanár, aki kimutatta a mir késői keletkezését. Szerinte a mir inkább cári intézmény, mely az adóbeszedés megkönnyítése céljából jött létre. Keletkezésének ideje — legkésőbbre visszamenve — a 16. századra tehető, korábbra semmiesetre sem. (Ez utóbbit már Keussler mutatta ki.) Simkhowits meghatározása szerint, a mir olyan föld- és faluközösség, melynél az egyes tagoknak csak haszonélvezeti joguk van a földre, melyet bizonyos idő múlva mindig újból felosztanak. Az adózás megkönnyítése céljából való létrejövését onnan magyarázza, hogy az adó fejadó volt, melyet a földesúrnak kellett fizetni s ezért tartozott neki a földjén levő faluközösség egyetemleges felelősséggel. Ennek tehát érdekében állott, hogy a meghatározott adót fejenként beszedje, ezt pedig úgy érthette el legjobban, ha a közösség minden tagjának munkaalkalmat szerez, vagyis a földből adó ellenében egy részt** juttat neki művelés céljából. Így tehát maga a jobbágyság állapota hozta létre a földközösséget a földesúri parasztnál, amennyiben ezek a nekik rendelkezésre bocsátott föld haszonélvezete fejében robottal és fejadóval tartoztak a földesúrnak. Az állami dominiumokon maga az állam létesítette a földközösséget s a hűbérúr szerepét ő vette át. Ezekben a birtokokon a rendes fejadón kívül külön haszonbért kellett még fizetni. Mindezen birtokokon tehát csak haszonbér ellenében bírták a parasztek a földet anélkül, hogy egyéni tulajdonjogot formálhattak volna arra, melynek csupán időről-időre voltak birtokosai és sohasem tulajdonosai. Az állami dominiumok paraszt-

** Ezt a földrészt *nadjel*-nek nevezik oroszul s az 1858. ukázban használatos eme kifejezés máig megtartotta ezen speciális jelentését. Tehát csak maga a tanya volt a paraszté, az általa használt föld a falué, amely — maga a falu vagyis mirközösség együttesen — tartozott a földesúr alá, míg a mirben élő egyes paraszt a községen belül volt bérlő öröklési joggal. Így volt ez 1886-ig, amikor maguk a községek lettek a *nadjel* tulajdonosai, maga a paraszt pedig az általa művelt földet most már birtokolta öröklési joggal, nem pedig bérelte. Már az 1861. ukáz értelmében a földesúrnak fizetett — a birtok nagyságához és minőségéhez képest különböző nagyságú desjatinonként 16—35 rubel) — adóval, *obrok*-kal megválthatták a parasztek a földet s ebben maga az állam segítette őket 80%-os kölcsönnel.

jainál ez a körülmény — t. i. az időről-időre való újrafelosztása a földnek — arra vezetett, hogy folytonosan apróbb rész jutott az egyes parasztcsaládokra. A földesúri parasztnál is megvolt ez a káros irányú fejlődés, de emellett a magántulajdon is kezdett lassanként kialakulni, még pedig a szokásjog vagy pedig felsőbb jóváhagyás mellett. A szokásjog értelmében a paraszt megfelelő birtokrésze — a földesúri birtokokon — annak halála után az örökösre száll s nem a falura. Ennek közösségéből (mir) ugyanis szívesen kivonta magát a paraszt ily esetben, amikor lehetséges volt, hogy ezáltal a nyomasztó fejadótól megszabaduljon s hogy földjét ha nem is intenzíven, de eredményesebben művelhesse, mint a miren belül. A magántulajdon kialakulását e szokásjoggal kapcsolatban még előmozdította azon körülmény, hogy az emancipáció óta nem is történt újabb felosztás a mirben. Csupán ezek alapján alakulhattak ki a magántulajdon különböző formái és pedig: *a)* a családi birtok, a közös földből eredő rész öröklése folytán, de úgy, hogy a közös föld újbóli felosztása által a birtoktest megváltozhatik; *b)* egy egyszer és mindenkorra *in natura* megállapított törpebirtok. A nyugateurópai minta szerinti magánbirtok, szabad paraszttal és örökjoggal egész napjainkig nem létezett Oroszország kulturált részein. Kétségtelen, hogy az emancipáció óta számos ilyen törpebirtok keletkezett, de azon parasztnak számához képest, akik a mirben voltak kénytelenek továbbra is élni, elenyésző csekély számban voltak. Épen azért azt e helyt figyelmen kívül hagyjuk s Preyer műve alapján kizárólag a földközösségben élő parasztságnak a reform kezdeményezése előtti helyzetével foglalkozunk.

A parasztság helyzete Oroszországban lényegesen különbözött nemcsak az európaiakétól, hanem a különböző birtokokon élve, egymásétól is. Átlagos értéket számítva, Preyer kimutatja, hogy az állami domíniumokon élő parasztnak birtoka (a felnőtt férfiakra számítva) 6,7 deszjatin, a földesúri parasztnaké 3,2 deszjatin, a cári birtok parasztságáé 4,9 deszjatinra tehető.* Ebből azonban nem következik az, hogy a parasztnak birtoka mindenütt elérte ezt a terjedelmet, mert az egész parasztságnak csupán 49%-a (13 és fél millió) volt ily kedvező helyzetben s még ebből is 2'8 millióra 2 deszjatinnál kevesebb, ez utóbbiból pedig 754 ezerre 1 deszjatinnál is kevesebb föld esett, főleg a „fekete föld”-ön (*tsernoszjem*).** A földért fizetett

* Oroszország egész betelepült területe 400 millió deszjatin (437 millió ha.), melynek azonban csupán fele termőterület, a többi főleg állami erdő. Ebből a jobbágyfelszabadításkor 116,854.855 deszjatin volt a parasztnak művelése alatt, a többi kb. 70 millió deszjatin a nemességé maradt (előbb mind azé volt) A jobbágyok kezén levő föld 81,4%-a a mire volt s csupán 18,6% volt egyes parasztnak külön birtoka.

** Az orosz föld minőségéről rendkívül jó összefoglaló és földrajzi könyvekben nem található adatokat nyújt Wieth-Knudsen bevezetése. Azonkívül l. még A. Philippon művét: *Das europäische Russland, nebst Finnland*, (Sammlung Göschen). Oroszország gazdasági földrajzát az Andréé-féle *Handelsgeographie* 1912. átdolgozott kiadása tárgyalja kimerítően.

haszonbér pedig általában mindenütt a birtoktest csökkenésével nő s így azok a parasztok, akik a legszegényebbek voltak, tartoztak aránylag a legnagyobb haszonbérrel. Ez okozta azt, hogy a parasztbirtokok abszolút száma ugyan haszonbér és vétel útján növekedett, de relatíve nem nőtt, mert nem bírt lépést tartani a parasztság szaporodásával. Ugyanis csupán az emancipáció óta 1901-ig 90%-kal, vagyis 45-ről 85 millióra szaporodott a parasztság.* Ezzel szemben azonban a mezőgazdasági termelés egyáltalában nem mutat lényeges fejlődést s különösen a mezőgazdasági technika maradt teljesen primitív.**

* A népesség növekedése Wieth-Knudsen kimutatása szerint kormányzóságoként különböző, és egyenes arányban áll a nadjel nagyságával. Oly provinciákban, ahol a nadjel 1—2 deszjatin, a népesség gyarapodása 7,9%; 3—4 deszjatinnál 9,1%; 5—6 deszjatinnál 11,2%; 6 deszjatinnál nagyobb átlagos nadjellel bíró provinciákban azonban 15,4% a gyarapodás.

** Tárgyunk helyes megértésénél mindenestre rendkívül fontosak azok az adatok, amelyek Oroszország termőképességére vonatkoznak, mert ezeknek a gazdasági és politikai berendezés mellett döntő szerep jut az orosz parasztbirtok hozadékának a nyugateurópai — helyesebben magasabb kultúrájú állambeli — birtok hozadékával való összevetésénél. Tudjuk, mennyire célja az államgazdaságnak, hogy a mezőgazdaság legnagyobb mértékű támogatásával a tiszta jövedelmet fokozza, ezáltal a cserét és ipart — a folytonos munkamegosztással — még jobban emelje, ami úgy a mezei, mint a városi lakosság növekedését vonja maga után. Természetes, hogy mindennek alapja a helyes birtokpolitika, amelynek legelemibb követelménye, hogy a földművelésből élő családokra annyi földet juttasson, hogy ezáltal legalább létfenntartásukról gondoskodhassanak. A főttebbi adatok erre vonatkozólag igen szép számokat nyújtanak s e számok körülbelül megegyeznek Simkhowits adataival, aki még hozzáveszi a „más kategóriába tartozó parasztok” birtokát 12 deszjatinonként. Minthogy az emancipáció alkalmával megszámlált felnőtt férfijobbágyok (*Revisionsseele*) száma kb. 22 és fél millió, a fenti adatok szerint 117 millió deszjatinról (a. m. 128 ha.) van szó, amely felnőtt férfitagonként átlag 5,22 deszjatinnak felel meg, ha pedig mindegyikre egy nőt számítunk 2,6 deszjatinnak fejenként (vagyis 2,87 ha.). Már most Oppenheimer a *La Revue Politique Internationale* 1914. szeptember-október számában írt *Landesversorgung und Landbedarf des russischen Bauern* c. értekezésében Tugan-Baranowskyval vitatkozva ezt a kérdést veti fel: Hogyan van az, hogy az orosz paraszt akkora területen, melyen a vadember is elég táplálékot talál, nem képes megélni? Értekezésében, — melynek megírásakor idézett forrásmunkáinkat még nem ismerte — azon alapeszméjét alkalmazza, hogy bár a természettől elegendő föld áll az emberiség táplálékának fedezésére, a nagybirtok földinséget és másoknak a földből való kizárását, elegendő termelés hiányát okozza egyrészt, másrészt pedig földjádékot és tőkeamatot a másik oldalon, a nagybirtokos osztályén, melynek célja a mezei proletariátus létesítése. Ha minden földműves munkáscsaládra 7—8 ha. föld jutna (átlagosan számítva, miután jóltermő földön kevesebb, terméketlen pedig több szükséges) a kezdetleges kultúrájú államokban, a magasabb kultúrfokon állókban pedig családonként 5 ha., azaz fejenként 1 ha., az — mint Oppenheimer Németországra

Ez már magábanvéve megmagyarázza egy agrárreform szükségességét, mert a parasztságnak existenciája függ attól, hogy a népesség rohamos növekedésével a földbirtok gyarapodása valamikép arányt tartson. Már pedig ez nem történt meg, mert a föld 20%-kal nőtt (vétél útján), a lakosság ellenben megkétszereződött. És ez egyszers-mind végső megokolásában az orosz parasztkérdés. Ennek belátása vonta maga után egy reform tervbevitelét, illetőleg a mezőgazdaság intenzívvé tételét. S itt mint akadály jelentkezett a korhadt falusi alkotmány, a mir, mely az egyént megkötötte s neki csak haszon-élvezeti jogot adott s amelynek szervezete még a terménygazdálkodáshoz volt mérve, jöllehet a parasztság is benneélt már a kapitalizmus korában, A mir káros következményei különösen a következőkben nyilvánultak:

a) A paraszt teljes függőségében a mirtől, nem művelhette a földet szükségleteihez és belátásához képest, nem használhatta ki azt s így csirájában elfojtották benne a vállalkozói kedvet;

b) a földbirtok szétdarabolásában és a teljesen középkori jellegű hármasszorgású rendszerben, melyeknek következményekép minden paraszt mindenütt bírt egy darabka neki kiosztott birtokrészt. Ezen középkori jellegű gazdálkodási formáknak teljesen megfelelt a mezőgazdasági technika teljes nemismerése, aminek következtében a mir 20%-kal kevesebbet termel, mint a szabad birtok. Általában véve Oroszországban a rossz aratás szoros összefüggésben áll a technikai visszamaradottsággal, a parasztok földinségével és a törpe birtokrészek szétszórtságával. E két utóbbit, főleg a földinséget kellett tehát eltüntetni, mert minden reformkísérlet hasztalan akkor, ha a

vonatkozólag statisztikailag igazolja — elegendő volna a földműveléssel foglalkozó, de földdel nem mindenütt bíró népesség életfentartására. Oppenheimer, jöllehet ő a magasabb kultúrájú államra vonatkozólag ezt bebizonyította, épen Oroszországra vonatkozólag éri támadás Tugan-Baranowsky részéről, aki csodálatosképen az alacsonyabb kultúrájú államra vonatkozólag kevésnek tartja a fejenkénti 1 ha.-t, mert szerinte — a föld különböző minőségéhez képest — 27—55 ha. szükséges, mert még 15 ha.-ból sem élhet meg a paraszt támogatás nélkül. Ebből már magából önként következik, hogy ily módon csak a vagyonos parasztságon segítenének, mert a többieket csak elzárnák a földtől. Oppenheimer fejenként másfél ha.-on túl semmiesetre sem megy, kettőn felül pedig egyenesen veszélyesnek tartja a segítséget. Ellenben kitűnő bizonyítékai vannak arra vonatkozólag, hogy miért nem lehet megélnie az orosz parasztnak sokkal nagyobb birtokon sem és hogy miért fejlődött — relatíve — vissza az orosz mezőgazdaság az emancipáció óta. Nekünk szem előtt kell tartanunk, hogy ez a reformig terjed, melyet Oppenheimer még nem ismertet említett tanulmányában, melyre a parasztságról szólva több helyt visszatérünk, főleg Oppenheimernek orosz közgazdászoktól vett bizonyítékaira, melyeket tárgyalásunk folyamán különben is részletesen ismertetünk, mint az agrárreform szükségességét eredményező okokat.

Az oroszországi extenzív gazdálkodás magábanvéve még nem adja magyarázatát a hozadék csekélységének, melyet Wieth-Knudsen következő táblázata mutat:

földhiányon nem segít maga az állam. Oroszországban is ez minden reform alapja, a többi jelentős alkotások mind ezzel vannak kapcsolatban, így p. o. a vasvámok leszállítására, mely az amerikai mezőgazdasági gépek behozatalát úgyszólván máról-holnapra óriási mértékben előmozdította. Természetes, hogy oly jelentős reform, mint a földközösség megszüntetése és az összes cári, állami és földesúri birtokok parcellázása nem jöhetett ily rövid idő alatt létre. Ehhez a reform kezdeményezőinek legmélyebbreható és legalaposabb vizsgálódása volt szükséges. Minthogy azonban a reform az államtól indult ki, így állami célt is akar szolgálni, jóllehet ezt — mint később látni fogjuk — nem mindenben éri el, épügy, mint az emancipáció és a régebbi intézkedések sem érhették azt el. Ugyanis a parasztság helyzetének javításánál mindig hátsó gondolatként lappangott a mezei proletariátus keletkezésétől való óvakodás. Maga a földközösség is azon célból létesült, hogy mindenkit földhöz juttasson s épen ez nem vált be, sőt a parasztok közt bizonyos ranglétrát hozott létre, amennyiben egy részük jómódú mezei bourzsoává emelkedett, másrészt pedig földnélküli proletárrá süllyedt alá. Részletesebben Preyer a következő osztályokat különbözteti meg a parasztságon belül:*

a) vagyonos paraszt, minoritás, kb. 15 desjatinnal. Ezek mellékesen néha uzsorások is, egyben pedig a parasztság legerőteljesebb osztályát képezik;

b) paraszti középosztály, mely a falusi lakosság zömét képezi,

Átlagos termés 1901—10 közt pro ha., mm.-ben,

búzából:	rozsból .	
22,4	16,7	Hollandiában
19,6	16,3	Németországban,
13,6	10,6	Franciaországban,
12,8	12,4	Ausztriában,
11,9	11,1	Magyarországon,
11,8	8,8	Romániában,
9,6	9,9	Egyesült-Államokban,
9,1	10,9	Itáliában,
7,8	7,2	Oroszországban.

Csupán az extenzív gazdálkodást nem lehet e számokért okolni, mert p. o. a műtrágyázás hiányát pótolja a kitűnő minőségű humus, úgyszintén az időjárást sem, mert az máshol is épügy lehet káros. Fő oka ennek — mint később látni fogjuk — a rossz tanyaberendezés, a birtoktestek szétszórtsága, vasúti vonalaktól való távolsága — okok, melyek nadjelnél és magánbirtoknál egyaránt megvannak.

* Oppenheimer a nadjel (birtokrész) hozadékához képest a következő osztályokat különbözteti meg:

- a) Akik nem képesek életszükségleteiket birtokukból fedezni (70,7%);
- b) akik a szükségleteiket fedezik, de barmaikét nem (20,4%);
- c) akik mind a kettőt fedezik birtokukból (8,9%)

L.: Oppenheimernek a *La Revue Politique Internationale* 1914. szeptember-októberi számában írt *Landesversorgung und Landbedarf des russischen Bauern* c. értekezését.)

de amely azonban nem tud egészen megélni földjéből s mellékesen házi iparral foglalkozik vagy bérmunkába áll;

c) mezei proletárság, mely bérmunkába áll s törpe birtokát az első csoportban jelzetteknek adja bérbe.

Mínthogy az utóbbi két csoport sokkal nagyobb számú az előbbinél, úgy ebből is következik a mir-rendszer káros hatása, amely emellett legjobban megnyilvánul az egyetemleges kezességben, ami abban áll, hogy az adóban hátralékos paraszt helyett — ki a városba megy is iparosnak, nincs kivonva a mir-közösség alól — másnak kell megfizetnie az illető adórészt, miáltal kárbavész munkája eredménye. Ez okozza, hogy az orosz paraszt jószágállományát a minimumra korlátozza, ő maga pedig pálinkaivásra és semmittevésre adja magát. Hogy a baromállomány miként fejlődött vissza, azt Preyer a következőkben bizonyítja:

Míg 1880-ban 1000 deszjatinra jutott 655 marha, addig 1900-ban ugyanily nagy területre csupán 602 marha jutott. A parasztságnak csupán fele rendelkezett két vagy több marhával, 25%-ának csak 1, másik 25%-nak pedig egy marhája sem volt. Így az tűnik ki, hogy a parasztság az emancipáció óta még jobban elnyomorodott, amit a jelzett gazdasági okokon kívül az orosz kormány önző parasztpolitikája is okozott. Ez utóbbi ugyanis — mint már jeleztük — sohasem a parasztsztyály jólétének emelését tartotta főcéljának, hanem a nagybirtokos osztály érdekeinek ápolása és a parasztság meglévő állapotának megőrzése mellett, csupán financiaális célok elérésére törekedett. Az orosz kormánypolitika álnokságát az elnyomorodott parasztságnak természetesen nem minden rétege tudta belátni, de midőn az orosz-japán háború idején a mezei parasztság érintkezésbe jutott a városok munkásságával, a városok forradalmi mozgalma a mezőre is átsapott. Preyer kimerítően, a legalaposabb eredeti forrástanulmányok alapján vázolja ezt az 1905—1906-iki orosz parasztforradalmat, amelynek történelmét ő tőle tudjuk először és pedig ép oly tökéletes formában, mint akár a reformációkorabeli német parasztforradalmét az azt feldolgozó legkiválóbb gazdaságtörténészek művei alapján. Preyer az orosz parasztforradalom okait a következőkben látja:

a) a földhiányban, főleg a legelő és rét hiányában, melynek következtében az állattenyésztés néhol teljesen megszűnt s ínséget vont maga után;

b) a bérlet feltételeinek nyomasztó voltában. Oroszországban ugyanis épenúgy, mint Siciliában,* a nagybirtokos földjét egy nagybérletnek adja ki, aki azt ismét kisebb részekben tovább adja albérletbe a parasztnak, miáltal annak, akire utolsó kézből jut a bérlet, igen nyomasztó összeget kell fizetnie. Nyomasztó körülmény még az is, hogy nemcsak a haszonbér növekedett folytonosan, hanem ezzel kapcsolatban a bérelhető föld is egyre kevesbedett azért, hogy a nagybirtokosok egy része sajátmaga kezd gazdálkodni. Hozzájárul ezekhez még az is, hogy a bérlet mindig csak egyévi időtartamú.

*Ez utóbbiról 1. Frhrr. Sartorius v. Waltershausen strassburgi nemzetgazdász kitérő művét: *Die Agrarverfassung Siciliens und ihre Wandlungen*. (Leipzig 1913.)

c) a hatóságoknak a mir belügyeibe való beavatkozása elleni elégtelenség;

d) a munkaalkalom hiánya és az alacsony munkabérek;**

e) nyomasztó adók és azoknak brutális módon való behajtása;**

f) a rendőrség iránti ellenszenv és ekkeseredés;

g) az általános forradalmi hangulat;

h) a második дума feloszlatása;

i) a földínségből eredő nyomor tudata.

Ezek az okok eredményezték a parasztforradalom kitörését, de egyszermind azt is, hogy a politikai pártok, melyeknek nagy része előbb az agrárkérdéssel nem törődött, felvették programjukba a magán földtulajdon kényszerű kisajátítását. A mezők forradalma — ez a ritka jelenség — intő példa volt magának a kormánynak is. Százharminc év óta — Pugatsew felkelése óta — ez volt az első általános népmozgalom „a fennálló kormányrendszer” ellen.*** Magának

* Az emancipáció célja, mint Poroszországban 1811-ben, Oroszországban is az volt, hogy a földesúrnak legalább annyi földjára jutasson, mint a hűbériség idején. Ez pedig csak úgy történhetett meg, ha egy földnélküli mezei munkásosztály jött létre, amely kényszerítve volt alacsony bérért munkába állni. Épen a munkások röghözkötése volt a jobbágyfelszabadítás célja, hogy ezáltal a nagybirtokosoknak a szükséges munkaerőt biztosítsák. (Lásd Oppenheimer említett értekezését, melyben Manuilov tanárnak a *Zur Agrarbewegung in Russland* c. vállalatban írt munkáját idézi.)

** Az adózásról Oppenheimer fentebb említett értekezésében hajmeresztő adatokat közöl Petrunowits adatai alapján (ez utóbbi megjelent a *Zur Agrarbewegung in Russland* Leipzig 1907. c. kiadványban), amelyből kitűnik, hogy úgy a direkt, mint az indirekt adók aránytalanul nehezdedtek a szegényebb parasztságra. Még 1906-ban a parasztbirtok $3\frac{1}{4}$ -szer jobban volt megadóztatva, mint a magánbirtok. Ez az állam részéről azzal a nálunk sem ismeretlen érveléssel van megokolva, hogy „a paraszt kis területen többet termelhet, mert gondosabban művelheti.” Morus Tamás Utópiája óta jobb szatírát nem írtak, mint amit Oppenheimer mond az orosz adóztatásról, mely mint lóláb kilátszik a Tugan-Baranowsky „nem elég” 15 ha.-jából, melyről tudjuk, hogy minek kell: *Ich will mich anheischig machen durch ähnliche Steuer-massnahmen jeden Grossgrundbesitzer von 10.000 ha. auf ein Niveau von grobem Roggenmehl und Baumrinde herabzubringen, wenn man mir die nötigen Vollmacht gibt.* Még ha a később tárgyalt birtokszétosztóródástól is eltekintünk és az oly csekélyiségektől, mint p. o. a lakóhelynek a szántóföldtől 20 km.-nyire való távolságától, (amelyről lásd Wrangell cikkét *Die agrarische Neugestaltung Russlands*, a *Schmollers Jahrbuch* 1912. évf.-ban) az orosz adóztatás egymagában megmagyarázza, hogy miért apadt az emancipáció óta a föld hozadéka és az állatállomány és megfelel Oppenheimer kérdésére, hogy miért nem elég az orosz parasztnak a 2,8 ha.

*** És nem a cár ellen, sőt a „cárért”, épenúgy, mint a reformáció idején a „császárt” a Landesfürstök, Landgrafok és többi hűbéruak ellen. L. bővebben a *Hwb. der Staatswissenschaften* 3. kiad. *Bauernkrieg* c. fejezetét Th. Sommerladtól s annak irodalmát.

a cárnak mindig beugrott az orosz muzsik, ma épúgy, mint évszázadok óta. Ezért tud elfojtani minden kormányellenes mozgalmat a cárizmus. A parasztforradalmat is az októberi manifesztum fojtotta el, de azonkívül még más orvosszerek is. Így a pogrom, melyet Preyer — a legobjektívabb tudós — „az orosz kormánypolitika örök szennyfoltjának” nevez. Mert mi a pogrom? Zsidóüldözés vagy megszárlás egy baromi tömeg részéről? Nem csupán s ha úgy volna, még menthető lenne. A pogrom egy ventiláló készülék, melyet akkor alkalmazhat az orosz kormány, ha szellőztetni és lecsapolni kell a felhevült forradalmi hangulatot. A pogrom legborzalmasabb ilyen faja az, midőn a mezei elemet kivezényeltetni engedi a kormány egy közeli zsidólakta város ellen.*

A pogrom mellett másik hatása volt a forradalomnak a földesurak kastélyainak lerombolása — már mint az ilyen esetben szokásos — magán és állami földek lefoglalása, továbbá az adófizetés megtagadása és mezei munkássztrájk, anélkül, hogy az a városi munkásokéval karöltve járt volna. A forradalom következményeiben borzasztóbb volt a parasztságra nézve, mint akármilyen véres elnyomása valamely forradalomnak, mert ez — a kereslet következtében — a föld árának emelkedését vonta maga után, de ezzel kapcsolatban a munkabér is emelkedett (a sztrájk következtében), aminek hatásaként gépeket hoznak be, amelynek viszont a munkaalkalom hiánya lett az eredménye.

Mint már jeleztük, a parasztforradalom azt vonta maga után, hogy a politikai pártok és az intelligencia behatóbban kezdtek foglalkozni a parasztkérdéssel. A politikai pártok valamennyien felvették programjukba az agrárkérdést s csupán annak megoldására vonatkozólag voltak külön véleményen. Oroszországban négy nagyobb pártármányat van a számos frakción kívül: konzervatív, liberális, szociáldemokrata és a narodnik.**

A konzervatívok — az ő szempontjaik alapján érthetően a nemességnek és nagybirtokosoknak „kímélésével, nem pedig felfordulással” akarják az agrárkérdést megoldani. A liberálisok a földínségen akarnak enyhíteni földkiosztás, illetőleg kisajátítás útján, anélkül azonban, hogy a mirt megszüntetni akarnák, miáltal — mint minden más államban — a „liberálisok” itt is konzervatívabbak a konzervatívaknál. A szociáldemokrácia ellene van a földbirtokkal való rendelkezés minden korlátozásának s ezen az alapon kívánja az emancipációnál fenntartott földek visszaadását a parasztnak, viszont óhajtja, hogy a földben való magántulajdon sértetlen maradjon és hogy a földbirtok kevés kézben koncentrálódjon, mert annak következménye a mező teljes „elproletárosodása” és az osztályharcoknak a mezőkön való előkészítése. Ez egyúttal szerintük a „jövő állam”

* Ilyen volt a zsitomiri s főleg azon besszarábiai falu elleni pogrom, mely pár év előtt ily módon lett kiirtva — a mezőről kivezényelt tömeg részéről — s a szó teljes értelmében eltűnt a térképről.

** Ezen inkább elvszerinti meghatározás nem fedi teljesen a birodalmi дума pártármányait.

előkészítése is, mert a kapitalizmus uralma — tehát a mezőn is — szüli a „jövő államot”. Ezért nem bántja programjuk a magántulajdont s nem keres enyhítést a földínségre, mert erővel szaporítani akarja a proletariátust s ezért kedvez a kapitalizmusnak. Ha ezt a gyermekded programját olvassuk a régi szocializmusnak, csodálkozunk kell, hogy az orosz szociáldemokrácia, melynek annyi jelentékeny embere van, képes volt azt magáénak vallani. Mind a három eddig említett párténál hasonlíthatatlanul alaposabb a narodnik agrárprogramja. A *narodniki* (*Volkstümmler*) ma az orosz intelligencia pártja. Odatartozik Arcibatszew, a költő, a korszellem visszatükröztetője, narodnik Maxim Kowalewsky, Oroszország legnagyobb gazdaságtörténésze és Tugan-Baranowsky talán a legjobb, de mindenesetre egyik legalaposabb szociológusa korunknak és narodnik még Witte a mai korszak legelső államférfia és Kriwoshein, a földművelésügyi miniszter is, úgy tűnik fel azonban, hogy Stolypin is az volt, bár állása kizárta bármely párthoz való csatlakozását. A narodnik célja a kapitalizmus terjedésének, esetleg keletkezésének meggátlása, követelménye, hogy minden orosz az existenciájához szükséges földdel rendelkezék s hogy éhez képest a földben való magántulajdon szocializáltassék s a nép tulajdonába menjen át, ellenben a bérletrendszer mai formájában teljesen megszüntetessék. A narodnik a magántulajdon létezését, mint jogosulatlant teljesen elvetik, úgyszintén az orosz nagybirtokos osztálynak, mint a melynek — szerintük is — semmi érdeme nincs, a létjogosultságát. Szerintük az orosz nagybirtokos osztálynak összes ténykedése kimerül a parasztság kizsákmányolásában s miután annak fejlődési útját állja, ezért megszüntetendő. Alaptévedése a narodnik-pártnak, hogy szerintük a nép mindenütt fedi a paraszt fogalmát s míg egyfelől minden földbirtokot köztulajdonná akar tenni és így szocialista, másrészt a mozgatókét a magántulajdonban érintetlenül hagyja. Találón mondja Preyer: *Man kann nicht die Agrarfrage sozialistisch, die Arbeiterfrage individualistisch behandeln*. Félig szocialista, félig individualista állam elképzelhetetlen, így azt látjuk, hogy tényleg az 1905. forradalom következtében ment át az agrárkérdés a politikai életbe, de ennek oka csupán az, hogy előbb nem volt Oroszországban parlament. Egyébként az agrárkérdést már Witte beledobta a politikába akkor, midőn mint pénzügyminiszter 1898-ban egy emlékiratot szerkesztett, melyben utal arra a veszélyre, amelyet financiaális szempontból egy elszegényedett parasztosztály von maga után. Ennek ellensúlyozására Witte egy adóreformot dolgozott ki s egyben a szibériai kolonizációt sürgeti. Witte ezen javaslata volt tulajdonképen az agrárreform kezdete, mert utána tovább folytatták a következő kormányok az általa megkezdett munkát. 1906-ban a Goremykin-kormány dolgozott ki egy reformtervet, mely a mir szabályozását, a parasztbirtokok nagyobbítását és a szétosztórt birtokrészek összekapcsolását sürgeti. Ez a kormányjavaslat 1906-ban tényleg a дума elé került, de ott nem tudtak megegyezni a legfontosabb pontban, hogy t. i. továbbra is fentartsák-e a mirt vagy pedig a földet kisajátítsák. Mindazonáltal az agrárkérdés nem került le a programról, mert Goremykin utóda, Stolypin teljes

mértékben előtérbe helyezte azt. A már megölt Stolypinról véleményt nyilvánítani csaknem lehetetlen feladat. Még Oroszországban sem volt államférfi, akinek minden táborban annyi ellenfele lett volna, mint neki. A politikai vétségeikért halálraítéltek, a kazamatákba dugott és a Szibériába deportált ártatlan áldozatok száma sohasem ért el oly nagy számot, mint épen Stolypin alatt és soha annyi, állam által rendezett pogrom nem volt, leszámítva a mai világháborút. Amellett Stolypin még az orosz látszatalkotmányt is kijátszotta és a dumát teljesen megbénította. Mégis, Witte kezdeményezését ő folytatta a legnagyobb energiával, sőt annak megvalósítását egyenesen élete céljául tűzte ki és azt a legnagyobb csendben akarta végrehajtani. Azért teljesen jogos az a vélemény, amit Preyer állít Stolypinról: „Mondjanak bármit is egyéb politikai működéséről s ítélkezzenek róla, amint akarnak, az ő hervadhatatlan érdeme, hogy az agrárreformot új alapra helyezte, megvalósította és egész haláláig támogatta.”*

Mint mondtuk az agrárreform közvetlenül a forradalom után lett kormányprogrammá. Még Goremykin alatt egymásután két ukáz jelent meg, melynek egyike a parasztság minden rendi korlátozását felfüggesztette, a másik alapja lett a bekövetkező reformnak, amennyiben: a mirt megszüntette, de oly módon, hogy tagjainak magántulajdonává tette az addig haszonbér fejében élvezett földet. Egy következő ukáz pedig a föld megváltási kötelezettsége alól mentette fel a parasztokat. Magával a reformmal a дума külön bizottsága állandóan foglalkozik** és 24 évre van tervezve annak megvalósítása, ami rendkívül nagy nehézségekbe ütközik, mert magát a kisbirtokot kialakítani rendeleti úton úgyszólván lehetetlen volt. Külsőleg a parasztok kétféleképpen szabadultak fel: jogukban állott a mir tagjainak a közösség megszüntetésével a magántulajdonra áttérniök, vagy ha a mir ezt nem akarta, úgy egyes parasztok kiválhattak belőle. Az előbbi esetben természetesen az egész mir rögtön önmagától megszűnt és minden paraszt tulajdonosává lett az általa művelt földbirtoknak. Ha a faluközösség nagyobb része a kiválás mellett volt, akkor is átmehettek a magántulajdonra, melynek terjedelme azonban meg volt állapítva; épen úgy arról is gondoskodik a reform, hogy az oly földek, melyek bányatermékeket tartalmaznak, továbbra is a falutól közösen aknáztassanak ki, ne pedig egyesektől s az ily földnél úgy

* Stolypin, aki különben csak magasabbrangú, de — pályafutását tekintve is — igazi orosz tsinovnik volt, oly behatóan foglalkozott az orosz agrárkérdéssel, hogy annak másik és nálánál jóval kedveltebb apostolával, Kriwoseinnel, az akkori és mostani földművelési miniszterrel együtt munkát is írt Szibéria kolonizálásáról. (*Die Kolonisation Sibiriens. Eine Denkschrift* v. P. A. Stolypin u. Kriwosein, übersetzt v. O. E. Gleye. Berlin 1912.)

** Az 1906 márc. 4/17. ukáz szervezte a kerületi vagy lokális, a kormányzati vagy tartományi bizottságokat s ezek felett a „Mezőgazdasági komitét”, melynek az előbbiekről minden évben referálni tartoznak s mely egyenesen a földművelésügyi miniszter alá van rendelve. Emellett van még a дума egy külön bizottsága.

a hasznot, mint az esetleges befektetésből eredő károkat közösen kell viselniök.

A reform ezen első részéhez, mely a magánbirtokot elvben megteremtette, járul a másik része a reformnak, mely a szétszórt földrészek kisbirtokonként! összekapcsolását, tanyák kialakítását, a parcellák technikai berendezését és az adóztatást dolgozta ki. Az egész reform legfontosabb és legnagyobb értékű, de egyszersmind legnehezebb része, a szétszórt községi földekből apró magánbirtokokat, illetve tanyákat alkotni oly módon, hogy a dizmembrációnak eleje vétessék.* Minthogy azonban a reform ezen része a parasztok földjét semmivel sem gyarapította, azért a reform ezen a belső kolonizáció tervével óhajtott segíteni. De ennél a pontnál kérdéses volt, hogy kisajátítás vagy pedig vétel útján szerezzék-e meg a törpebirtokok kiegészítéséhez szükséges földet. A tulajdon kisajátítása politikai szempontokból nem látszott kívánatosnak s ezért részint az állami és cári földekből osztották ki a szükséges földet, részint pedig vétel útján. (Vételnél a parasztnak azonnal kell 10%-ot fizetnie.) Így hozták létre nagy számmal — mint alább látni fogjuk — a kisparaszti birtokokat, melyekben lehetőleg saját erejükből kell a parasztnak berendezkedniük, mert az állam szándékosan akarja őket rászoktatni a gépek vásárlására.** A birtokokon rendszerint a tanyarendszert alkalmazzák, kerülve a szétदारabolást s a lakóhelytől

* Wieth-Knudsen három táblázatban, melyet neki A. A. Koefoed (az orosz földművelésügyi minisztérium dán származású hivatalnoka, ki előbb a parasztszövetkezet volt földszakértő s mint ilyen az orosz tanyák legjobb ismerője lett), bocsátott rendelkezésére, mutatja be a birtoktest — sokhelyt siralmasan komikus — szétszórtságának formáit. Első forma a falu földjének családok szerinti felosztása, tekintet nélkül a föld különböző minőségére és termékenységére, hosszú sávokban, hol a közös legelő ezen parcelláktól külön fekszik, némelyikhez közelebb, másiktól aránytalanul nagy távolságban. Ez a forma főleg Észak-Oroszországban van elterjedve. A másik formánál — Közép-Oroszországban — az egész falu földje 3 részre osztatik s a 3 rész („*pole*”) mindegyik újból parcellákra oszlik, a föld minőségének tekintetbevétele mellett. A harmadik forma Nyugat-Oroszországban divatos. Ennél a falu földje számos apró részre van osztva („*gon*” vagy „*stolb*”), melyekből örökösödés útján egy-egy részt kapnak a parasztok, tekintet nélkül a föld minőségére. Ellentétben az előbbivel, ezen rendszerrel minden paraszt kap minden földből egy részt („*stolb*”-ot vagy parcellát). Ez utóbbi tehát a legszétszórtabb. (Koefoed ábrája egy wolhyniai falu képét mutatja.) Mindezeket rendes — svéd, dán és orosz minta szerinti — tanyák (quadrátformájú) létesítésével s ahol ez nem lehet, ott derékszög alakú tanyaberendezéssel segít a reform, de az utóbbinál a hosszúság és szélesség az 5:1 arányt nem haladhatja túl. Oroszul ezt *Khutor*-nak nevezik, ellentétben az *Otrub*-bal, hol a tanya a föld melletti faluban van. Hogy az agrárkommissziók hogyan járnak el, l. bővebben Wieth-Knudsen művének 106. és köv. oldalait.

** Az állami bank csupán 1908-ban több mint egy millió, 1911-ben pedig 15,83 millió rubel értékű mezőgazdasági gépet vásárolt a parasztnak. (L.: *Neue Zeit* 1914. No. 26.)

való eltávolodást. Vizszegény helyen a tanyák rendszerint a legközelebbi víz mellett csoportosan vannak elhelyezve. Máshol annyiban maradt meg a régi közösség, hogy nagykiterjedésű rétek és legelők közös tulajdont képeznek és csak a szántóföldet különítik el. A tanya-rendszer mellett a népes orosz falvak ugyan sok helyt megszűnnek, de lehetőség szerint mindenkinek megvan a saját birtoka és függetlensége.

Hátra van még a reform eredményeinek megvizsgálása. De minthogy a reform — mint említettük — 24 évre van tervezve, végleges eredményt még egyáltalában nem lehet mondani, különösen ha Oroszország mai politikai és pénzügyi helyzetét tekintetbe vesszük.* Preyer kimutatása a reform kezdetétől, 1907-től 1913-ig terjed. Már 1913-ra nem közöl pontos adatot, ellenben jelzi, hogy ezen évre tervebe volt véve 9,359.596 deszjatin föld kiosztása, 970.224 paraszt közt. 1907—11-ig: 8,067.039 deszjatin ment át 891.030 paraszt tulajdonába, (jóllehet ezen idő alatt több mint 2½ millió paraszt nyújtott be kérvényt.) Ugyanezen években az állam által adományozott vagy vásárolt birtokok területe 4,531.683 deszjatin volt. Csupán a parasztnak 5,760.254 deszjatint vett meg s maga a cári család ezen parasztnak útján kb. 2 millió ha-t juttatott a parasztnak. Az állami domíniumokból több mint 6 millió hektárt osztottak ki a parasztnak közt, azonkívül Szibériában 1 millió ha-nyi területen alakítottak parasztbirtokokat. 1912-ben: 3,705.562 deszj.-t osztottak ki. Végző összefoglalást** nyújt a következő adat, ha még ahoz hozzávesszük a fent említett 1913. évi tervezetet:

* Jelenleg a rubel értékének csökkenéséből Oroszország megrendült pénzügyi helyzetére következtetnek. Maga Witte is így nyilatkozott az orosz nagyiparosok kongresszusán (márc. 3.): „A rubel kurzusának esése olyan jelenség”, melyet komolyabban kell venni, mint magát a háborút. Még tavalyi kimutatás szerint (Delbrück a *Preussische Jahrbücher*-ben) Oroszország-pénzügyei rendkívül kedvezőek, úgyszintén az orosz-japán háború idején is. Az a körülmény, hogy Oroszország vette igénybe mindig a legnagyobb mértékben a külföldi tőkét, nem bizonyíték ez ellen, mert a cárizmus fenmaradása függ attól, hogy ne legyen belföldi kapitalistákra utalva. Ezért p. o. a vasúti beruházásokat francia, angol és belga tőkéből fedezték, mert ha az orosz kapitalisták folyósíthaták volna azt, úgy az politikai uralomrajutásukat eredményezte volna. Ez az oka különben a francia-orosz szövetségnek is, némelyek szerint azonban csupán következménye. (Bővebben 1. ezt a *Neue Zeit* 1912. évf.-ban, hivatkozással Isschanian orosz szocialista közgazdász művére.)

** Wieth-Knudsen adatai szerint a reform megindulásától 1912. dec. végéig: 8.664,739 deszjatin területen 856,549 parasztbirtokot létesítettek. A tanyák átlagos területe 10,1 deszjatin s 45 kormányzóságra terjed ki, csupán az Európai Oroszországban, nem számítva a Kaukázust és Szibériát. A hat év alatti eredmény annál nagyobb, mert Svédországban 1851—1860-ig 33.220 qkm-t osztottak fel 36 ezer család közt, Dániában emberöltő alatt 30 ezer qkm-t, Németországban pedig 1821—1870-ig 162.240 qkm.-t. A részletezésnél úgy Preyer, mint Wieth-Knudsen oly messzire hatol, hogy azt e helyt nem

1906-13-ig: 1,945.250 paraszt tulajdonába 21,057.561 deszj. ment át,* amely művellet költsége 62,972.105 rubel volt (pro deszj. 3 rubel). Az egész agrárreform szolgálatában állandóan összesen 11 ezer ember áll, tehát egy, még Oroszország nagyságához — és a 45 kormányzósághoz — képest is óriási szám! Mint-hogy az így megindult reformot semmiféle politikai bonyodalom nem akaszthatja meg (sőt p. o. a területi változás előnyére van) fejlődésében és az nem is áll az orosz kormány szándékában, ezáltal már eddig is olyat produkált Oroszország, ami — mint szerzőnk mondja — „nemcsak Oroszországban múlt felül minden várakozást, hanem felülmúlta mindazt, amit eddig ezen a téren államok felmutatni képesek voltak”.

Azonban jól tudjuk azt, hogy az állam célja sem Oroszországban sem másutt nem túlnyomóan ethikai. Oroszországban talán még kevésbé, mint máshol. Az agrárreform oka a kényszerítő szükség és nem a felebaráti szeretet gyakorlása volt, célja pedig — ami ugyan értékét egyáltalában nem csökkenti — hogy mezei polgárság létesüljön,** vagy, mint maga a reform mondja „népes, politikailag konservatív, gazdaságilag erős- és haladásraképes parasztsztyalt teremteni”. Célját — egy erőteljes mezei polgárság létesítése — eléri az orosz kormány, azonban a földközösség időszerűtlen megtartásából és az 1861. névleges emancipációból eredő bajt, a mező „elproletárosodást” nem lesz képes megakadályozni ez a reform sem és ez az, aminek a szocialisták örülnek,*** mert az „elproletárosodást” csak növeli az a körülmény, hogy mindenkinek ezidőszerint valóban nem lehet földet jutatni. Csupán azokra a parasztsztyalra számíthat a kormány, akiknek anyagi

követhetjük. Wieth-Knudsené áttekinthetőbb. Könnyebb megértés céljából az olvasónak állandóan szem előtt kell tartania az u. n. csoportos és magán birtokképzési fogalmakat. Előbbi a széttagolt földek magánbirtokba való összevonása és arrondálása (*intranadielle Reorganisation, reorganisation agraire, collective*), az utóbbi a *nadiel*-ekből lett képezve (*intranadielle Reorganisation, reorganisation agraire individuelle*.) A csoportos birtokképezések száma: 2,808.869 deszjatin, 367.622 paraszt családnak, 5.994 községben; a *nadjelek*-ből képezettké: 5,258.170 deszjatinon, 523.408 paraszt családnak, 19.165 községben lett kiadva megegyezés után magánbirtok. Az itt közölt adatok a megjegyzésre sokkal ajánlatosabbak, mint a Preyeréi.

* A. Pantz osztrák földművelésügyi miniszteri hivatalnok a bécsi mezőgazdák és erdészek klubjában tartott előadásában azt mondja, hogy 5 millió paraszt közt 14 millió ha.-t osztottak fel. Ez Preyer adataival nem egyezik. (*Fremdenblatt* jan. 24. számában).

** Stolypin erős parasztsztyalt akart létesíteni s egy alkalommal ki is jelentette, hogy a „birtokrendezés nem cél, hanem csupán eszköz a parasztság erősítésére”.

***A szocialista véleményt az orosz agrárreformról 1. a *Neue Zeit* 1914 december 4. és március 27. számaiban, az előbbinek címe: *Entwicklung der russischen Landwirtschaft*, az utóbbié: *Die Umwälzungen in den russischen Agrarverhältnissen*.

helyzetük már ezidőszerint is kedvező,* ellenben azok a parasztok, akik eddig is bérmunkába voltak kénytelenek menni, földjükön végleg kénytelenek lesznek túladni. Mindazonáltal a mezei proletariátus képződése, melyre a kormány épügy számított, mint a reform előnyeire, nem oly veszélyes az államra nézve, mint a városi, mert az előbbinél a szervezés munkája olyan műveltségi fokon, mint amilyen a parasztok Oroszországban állanak, csaknem lehetetlen, bár ez az orosz szocialisták egyik főcélja. E cél egyszersmind ethikai cél is, melynek elvben mindenesetre meg kell lennie, mert az agrárreform bármily nagyarányú is, egy már eddig is jómódú földművelő-osztálynak kedvez, ellentétben azokkal, kiket a földközösség tönkretett. Épen azért önként következik, hogy a reform teljes megvalósulása után is újabb feladatok várnak az államra.**

* Konzervatív részről W. A. Obolenszky herce azért találja célszerűtlennek az agrárreformot, mert attól tart, hogy a képzett paraszti birtokokon a tulajdonos halála után újabb széttag-ozódás (*tsreszpolozitza*) jön létre, amivel egyébként homstead törvénnyel lehet segíteni, mint Wieth-Knudsen jól megjegyzi. Tsuprow orosz nemzetgazdász szerint a mezei proletariátus képződése még rohamosabb lesz, mert a 4—5 deszjatinos birtokok rövid idő alatt tönkremennek. (Mint láttuk, 10 deszjatin az átlagos terjedelem.)

** Az orosz agrárreform ismertetésétől nem válhatunk meg anélkül, hogy szószert ne idéznénk Wieth-Knudsennek — kinek munkájára részben támaszkodtunk — lángoló szavait, melyben az államhü ökonomus hihetőleg Bakunin nagy igazságát mondja más keretben: *Jedenfalls wird es dem vorurteilslosen Leser aus dem Inhalt dieses Buches klar geworden sein, dass die Slawen in Europa das Volk der Zukunft sind, — mag diese Tatsache einem nun gefallen odernicht. Denn dieses Volk bildet an dem sogenannten arischen Stamme den letzten Zweig, der noch nicht von der Seuche der unaufhaltsam sinkenden Geburtenhäufigkeit befallen ist, die schon das Mark der romansichen Rasse der Franzosen, wie der Italiener, aufgefrissen hat undjezt wieder auch die gothisch-germanischen mit Verfall bedroht . . . so wird damit die Geschichte des alten Europa aufhören.*